

Anna, Burgerné Gimes

Working Paper

Kisgazdaságok vagy nagygazdaságok? Mi is az az agrárintegráció?

IEHAS Discussion Papers, No. MT-DP - 2017/9

Provided in Cooperation with:

Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences

Suggested Citation: Anna, Burgerné Gimes (2017) : Kisgazdaságok vagy nagygazdaságok? Mi is az az agrárintegráció?, IEHAS Discussion Papers, No. MT-DP - 2017/9, ISBN 978-615-5594-91-5, Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics, Budapest

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/190470>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP – 2017/9

**Kisgazdaságok vagy nagygazdaságok?
Mi is az az agrárintegráció?**

BURGERNÉ GIMES ANNA

Műhelytanulmányok
MT-DP – 2017/9

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

Kisgazdaságok vagy nagygazdaságok? Mi is az az agrárintegráció?

Szerző:

Burgerné Gimes Anna
nyugdíjas kutató
Közgazdaság-tudományi Intézet
Magyar Tudományos Akadémia - Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
e-mail: burger.anna@krtk.mta.hu

2017. március

ISBN 978-615-5594-91-5
ISSN 1785-377X

Kiadó:
Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

Kisgazdaságok vagy nagygazdaságok?

Mi is az az agrárintegráció?

Burgerné Gimes Anna

Összefoglaló

A rendszerváltó országok többségében az új, választott kormányok – a hazai és nemzetközi tanácsadóikra hallgatva – a döntően nagyüzemi mezőgazdaságukat nyugat európai mintára, kis családi gazdaságokká kívánták átalakítani. Ennek érdekében privatizálták a mezőgazdaságot, kistulajdonokat hoztak létre és törvényeket alkottak a birtoknagyságok korlátozására. Ezek máig fennmaradtak. A későbbi gyakorlat azonban másképpen alakult. Több országban – így Magyarországon is – megmaradtak, illetve újjáalakultak a nagybirtokok. Ennek fő oka volt a nyugatitól eltérő történelmi fejlődés és a társadalmi felfogás alakulása ezekben az országokban. A kis családi gazdálkodásnak csak csekély hagyományai voltak. A szocializmus évtizedei előtt hosszú múltra nyúlt vissza a nagybirtok dominanciája. A szocializmus alatt generációk nőttek fel csupán a nagyüzemi gazdálkodást ismerve. A fejlettebb kelet-közép-európai országokban a termelészövetkezetek és az állami gazdaságok az átlagos életszínvonalhoz mérve viszonylagos jólétet teremtettek dolgozóik számára. A rendszerváltás idején a gazdasági racionalitás – így a tőkeellátottság és a korszerű tőke- és munkatermelékenység kívánalma – nagyobb gazdasági egységek kialakítását igényelte akkor már Nyugat Európában is. Magyarországon – e tényezők, továbbá a privatizációs és a gazdaságnagyságot korlátozó törvények hiátusai, valamint a gazdálkodni nem kívánó új birtokosok bérleti lehetőségei miatt – sok nagy magángazdaság alakult már a privatizáció idején is. A termelészövetkezetek jelentős része sem oszlott fel. Később a termelészövetkezeteket diszkrimináló intézkedések hatására többségük gazdasági társasággá alakult át. Az állami gazdaságok privatizációjának eredményeképpen ezek is társasági formát öltöttek. Részben a korlátozó intézkedések elkerülésére, részben a nagyobb profit érdekében számos mezőgazdasági, továbbá élelmiszer-feldolgozó, kereskedő, szolgáltató és egyéb vállalat egyesült nagy részvénytársaságokba. Ezekben a nagy részvényesek többnyire pénzügyi befektetők lettek. Ily módon sok ezer hektáros, nagy állatállománnyal rendelkező gazdaságok jöttek létre. E több vállalatot és birtokot magukba foglaló ún. agrárintegrációk a kisbirtokok jelentős részét is integrálták. Utóbbiak – bár telekkönyvi tulajdonukat megtartották – elvesztve önállóságukat beolvadtak a nagybirtokos gazdálkodásba. Ez a folyamat a mai napig tart. A

statisztikai adatok szerint a nagykiterjedésű, jelentős értéket termelő gazdaságok foglalják el a mezőgazdasági terület nagy részét. A társaságok vizsgálata emellett azt mutatja, hogy több ezer, sőt több százezer hektáros gazdaságok is működnek Magyarországon. Az ismeretek alapján valószínűsíthető, hogy más, volt európai szocialista országokban is hasonló birtokrendszerek alakultak ki.

Tárgyszavak: agrárintegráció, birtokviszonyok, mezőgazdaság

JEL kódok: Q1, Q10, Q14

Small or large farming?

What is the meaning of agro integration?

Anna Burger

Abstract

In most transition countries the first newly elected governments decided on promoting the change of large scale agriculture into small scale family farming, for coping the West European model. Their political decisions were supported by internal and international advisors. Small properties were created by the agricultural privatizations and the maximum farm sizes were legally limited. Different restrictions were also introduced against exceeding these limits. These limitations are still in force in Hungary. However the real development has significantly differed from the original political intentions. In many countries, among them in Hungary, large farms survived or revived. One reason of this was that the historical development differed essentially from the West European. Small farming had not much tradition in these countries. Before the decades of socialism large estates dominated the land size structure for centuries and then generations grew up without possessing the skills of small farming. In the more developed socialist countries large farms became well equipped during that time, their productivity grew and could ensure better living conditions for many laborers than their fathers and grandfathers had. It has to be mentioned that at the time of transition there was a transformation for larger farming in many West European countries, as well, owing to the higher productivity requirements. The other reasons of the revival of large farms – at least in Hungary – were the deficiencies of legislation. The limit of farm size was applied for instance to persons and not to families. Further on much land also could be rented from owners who did not farm on their new properties. Many cooperative farms survived also in some forms of companies and state farms transformed into private companies, as well. Later on many agricultural companies, food processing and other firms, domestic and foreign trade enterprises, servicing firms, etc. were united by big shareholder investors in huge joint-stock companies. They are called agro integrations. In this way some farms of these companies are farming on some hundred thousand hectares at present and own big live stocks. These farms also integrate many small holdings in general, either in the form of renting or in some other manner. This model of large estates is very likely similar in some other former European socialist countries.

Keywords: agriculture, agro integration, land tenure

JEL classification: Q1, Q10, Q14

A JELENLEGI BIRTOKSZERKEZET KIALAKULÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

A volt európai szocialista országok 1990-es rendszerváltozása után legtöbbjükben célul tűzték ki a nagyüzemi (szövetkezeti, állami gazdasági, kolhoz) rendszer megszüntetését és az egyéni, családi kisgazdaságok (az utóbbi Magyarországon az elképzelések szerint maximum 300 ha) gazdálkodásának általánossá tételét (Schmitt, 1989; Schmitt, 1991; Schmitt, 1993; Schmitt et al., 1996; Deininger, 1995; Djurfeldt, 1996; Swinnen – Mathijs, 1997; Mathijs– Vranken, 2000). Ezt részben az újonnan megválasztott, többségükben jobboldali orientáltóságú kormányok, részben egyes nyugat-európai agrárközgazdászok, részben az amerikai kremlinológusok (akiknek többsége korábban a különböző szocialista mezőgazdasági szervezeteket egységesen állami gazdaságokként kezelte), továbbá a velük egyetértő nemzetközi szervezetek, mint pl. az IMF és a Világbank kívánták, helyeselték, illetőleg követelték (Lerman, 2001). (A Világbank szakemberei még a 2000-s években is amiatt marasztaltak el egyes országokat, mert nem vált náluk teljessé a családi gazdálkodás a mezőgazdaságban (lásd Lerman et al., 2004). Holott az IMF és a Világbank már akkor is olyan liberális kapitalista elveket képviselt, amelyek a hatékonyságot és a versenyképességet helyezték előtérbe. Úgy tűnik azonban, hogy a szocializmusból a kapitalista rendszerre történő áttérés kritériumának és feltételének azt tartották, hogy az áttérő országok minden téren a nyugati példát kövessék és semmit se tartsanak meg, nem csak a politikai, de az ún. kommunista gazdálkodási rendből sem.

A VOLT SZOCIALISTA ORSZÁGOK MEZŐGAZDASÁGÁNAK TÖRTÉNELMI ÚTJA

Csak hogy a kelet- és kelet közép európai, továbbá a nyugat balkáni országok más történelmi utat jártak be, mint a nyugatiak, más gazdasági és társadalmi viszonyok között éltek és fejlődtek és más értékrendjeik alakultak ki.

Így a családi gazdálkodásnak is jóval kevesebb hagyományai voltak, mint a nyugat európai országokban, ahol ez a forma több évszázados fejlődés során alakult ki.

A II. világháború előtti Magyarországon, Lengyelországban és Németország keleti, poroszországi részén a félféudális nagybirtokrendszer volt uralkodó. A török hódoltság alatti országokban pedig egészen a XIX. sz. végéig, illetőleg a XX. sz. elejéig a nagybirtokos szpáhi rendszer volt általános. Oroszországnagy részén az 1861-s jobbágyfelszabadítás után a volt jobbágytelkeknek csak kb. 10%-ával rendelkeztek az egyéni parasztok, a többivel közös földként a faluközösség. A faluközösség vezetője a sztároszta időről-időre újraosztotta a földeket használatra a közösség tagjai között.

Nagyobb arányú kis családi gazdálkodás csak a XIX. sz. végi –XX. sz. eleji földreformok során jött létre egyes országokban. A balkáni országokban a török hódoltság után, majd a többiek egy részében a II. Világháború után földosztásokkal járó agrárreformok mentek végbe. A reformok erőteljesek voltak Bulgáriában a törököktől visszafoglalt területeken, továbbá az I. Világháború utáni Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Romániában. Ezekben az országokban felosztották a nagybirtokok nagy részét. Ott tehát- rövid időre ugyan -, de általánossá vált a családi gazdálkodás. Magyarországon és Lengyelországban is volt földreform, de egyik sem volt radikális. Magyarországon a Kisgazdapárttal koalícióban lévő Bethlen kormány ideje alatt, 1920-ban az ország mezőgazdasági földterületének nem egészen 6 %-át osztották fel a kisgazda Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszterről elnevezett földreform során. 1935-ben a mezőgazdasági földterületnek még mindig 48 %-át foglalták el a 100 kh-n felüli és 30 %-át az 1000 kh-n (1 katasztrális hold = 0,5755 hektár) felüli birtokok.

A Szovjetunió által elfoglalt és befolyásolt területeken a II. világháború utáni radikális földreformokat, - amikor valóban a kis családi gazdálkodás vált általánossá, hamarosan felváltotta – Lengyelország és később Jugoszlávia kivételével – a politika által kikényszerített nagyüzemi szövetkezeti és állami gazdálkodási rendszer. A szovjet blokkhoz tartozó Lengyelországban rövid szövetkezetesítési kísérletek és az 1956-os lázadások után megmaradt az elmaradott technikájú, technológiájú, államilag korlátozott területű kisüzemi gazdálkodás. Ott állami gazdaságokat csak az északi és nyugati, Németországtól elcsatolt területeken, a német tulajdonosoktól kisajátított birtokokon szerveztek, a mezőgazdasági terület 19%-án. Jugoszláviában pedig a szovjetrendszerből való kiválás után, szintén az 1950-es években fordították vissza a kollektivizálást.

A volt szocialista országok mezőgazdasági népességének társadalmi tudatát a szocializmus a több évtizedes közös gazdálkodásának történelme is meghatározta. Ez alatt az idő alatt több generáció nőtt fel, amely számára ismeretlen vagy csak hírből ismert volt a családi gazdálkodás.

A közös gazdaságok a mindenütt jellemző kényszerítő szervezés és kezdeti vergődés után eltérő módon fejlődtek az egyes országokban és fejlődésük eltérően hatott munkásaik tudatára is. Hatékonyá, magas hozamúvá válhattak ott, ahol a fejlesztésükre elegendő tőke állt rendelkezésre. Fokozatosan megfelelt e kritériumoknak a magyar termelőség szövetkezeti és állami gazdaságok többsége. Ezek jelentős részében jól képzetté váltak a vezetők is és megfelelő érdekeltséget teremtve jól szervezték a gazdálkodást. Viszonylag jól voltak ellátva tőkével a csehszlovák és a kelet-német termelőség szövetkezetek is. Közel nyugat-európai szintű technikát és technológiát fejlesztettek ki, és magas hozamokkal termeltek. Adósak maradtak viszont a jó szervezéssel és a megfelelő érdekeltség kialakításával. Mindenesetre, mindhárom országban elég

magas, a korábbi kisüzeminél jóval magasabb életszínvonalat tudtak biztosítani a termelősövetkezetek dolgozóinak. Erre mutat az is, hogy a rendszerváltozások után sem oszlott fel a szövetkezetek jelentős része.

A többi kollektivizált mezőgazdasággal rendelkező ország jóval szegényebb volt az említett háromnál. A Balti országok a Szovjetunió részeként hosszú ideig a mezőgazdaságtól történő elvonásoktól szenvedtek, majd a későbbiekben, amikor már a támogatások növekedtek ugyan, de a megfelelő fejlesztéshez nem eléggé, a központilag irányított, rosszul szervezett, továbbra is alacsony színvonalú gazdálkodás, és az abban való érdektelenség jellemezte őket. Erősen központosított, rosszul felszerelt és szervezett, alacsony színvonalú volt a gazdálkodás Bulgáriában és Romániában is. Ezekben az országokban népszerűbbé vált a rendszerváltozás után a családi gazdálkodás, bár egyesekben megmaradt vagy újra alakult a társas gazdaságoknak egy része. (Szlovákiában közel 90, Csehországban 70% körüli, Bulgáriában közel 60, Romániában 45, Észtországban 37% volt a 2000-s években a társas gazdaságok aránya).

A NYUGAT EURÓPAI MEZŐGAZDASÁG ÁTALAKULÁSA

Mindezek mellett a példaképnek tekintett nyugat-európai egyéni kisgazdasági minta már a rendszerváltozás idején is átalakulóban volt. Fennmaradásához mindenütt erőteljes állami támogatásra szorult. Bár a XX. században már a nyugat-európai kisüzemeket is gépesítették, de a kis méretek gátjaivá váltak a termelékenység megfelelő növekedésének. Mind a tőke-termelékenység, mind a munkatermelékenység elmaradt a többi népgazdasági ágétól (jobb volt a helyzet pl. Észak Amerikában, ahol a nagy szabad területek lehetővé tették az európainál lényegesen nagyobb családi gazdaságok kialakulását). A birtokosok tehát területük nagyobbításra törekedtek különböző módokon. Más kisgazdaságokat vásároltak fel vagy földeket béreltek, illetőleg társulásokat és szövetkezeteket hoztak létre, amelyekben nagyobb táblákba szervezték a közös, rendszerint specializált termelést – természetesen a tulajdonok megtartása mellett – továbbá termékeiket közösen dolgozták fel és értékesítették.

A kisgazdaságok jelentősen csökkentek az éve során. Így pl. 2005 és 2013 között 26,2%-al csökkent a farmok száma az EU 28-ban (kivéve Horvátországot). Ez évi 2,7%-s csökkenést jelentett. Ugyanakkor a mezőgazdasági terület nagyjából azonos nagyságú maradt. Magyarországon 2010 és 2013 között 15%-kal csökkent az egyéni gazdaságok száma, de nálunk a mezőgazdasági terület is csökkent.

A gazdaságok jelentős része, tehát a kisebbek rovására igyekezett területét – és vagy állatállományát - növelni és ily módon legyőzni a termelékenység emelkedését fékező korlátokat.

Ennek volt az eredménye, hogy pl. a standard termelési érték közel 56%-al emelkedett az EU átlagában 2005 és 2013 között.

AZ EURÓPAI UNIÓ BIRTOKSZERKEZETE

Az Európai Unió birtokszerkezetét jelenleg részben az eredeti alapítók birtokszerkezte és abban a nagyobb gazdaságok térnyerése határozza meg, részben az újonnan csatlakozók különböző összetételű magán és társas gazdasági szerkezte (lásd 1. sz. táblázatot).

Az 1. sz. tábla azt mutatja, hogy az EU országok átlagában és meghatározó többségében – mind a régiókban, mind az újakban – a 10 ha alatti családi gazdaságok vannak számszerűen nagyobb arányban, ugyanakkor a 100 ha-on felüli kisebbség birtokolja a mezőgazdasági terület nagy részét. A 28 ország átlagában a farm méret 16,1 ha volt, de a gazdaságok 3,1%-a a 100 ha-on felüliek mezőgazdasági területének 50,1 %-át.¹

Az 1. sz. táblázat szerint statisztikában 100 ha a mértékhatár. A metodika minden valószínűség szerint az alapító országok alapításkori kis és közepes üzemi birtokszerkezetéből indult ki és vonta meg a határt 100 ha-nál. De a később csatlakozó Angliával, - ahol már 100 ha körül kezdődtek a birtokméretek, - majd Németország egyesítésével és a kelet-német szövetkezetek több, mint 50%-ának átalakult társasági gazdaságként történő megmaradásával, továbbá az újonnan csatlakozott volt szocialista országok nagyüzemeivel és nyugat Európában is a gazdaság nagyságok emelkedésével jelentősen megnöttek az idők során a birtokméretek.

¹Az Eurostat különböző gazdaságszerkezeti kiadványai szerint a farmok 98%-a, mások szerint 96,2%-a volt egyéni vezetés alatt álló családi farm 2013-ban az EU 27, majd 28 országában. Kérdés, hogy az újonnan csatlakozott országok és a kelet németek meglehetősen nagyarányú társasági gazdaságait hova sorolják.

Az egyéni, illetőleg családi gazdaságoknak különböző definícióival találkozunk a kiadványokban.

A FAO definíciója szerint a családi farm olyan birtok, amelyet egy háztartás vezet és működtet és amelyben a munkaező többsége a háztartásból kerül ki. (The FAO defines a family farm as ‘... an agricultural holding which is managed and operated by a household and where farm labour is largely supplied by that household’ (Agricultural statistics – family farming in the EU, 2016).

Más fogalmazás szerint: A statisztikában megfigyelt egység az a mezőgazdasági birtok (holding), amely mind technikailag, mind gazdaságilag egyéni vezetés alatt áll, és amely mezőgazdasági terméket állít elő. Ez 2010 óta 5 ha vagy annál nagyobb. Ha 1 ha-nál kisebb, akkor olyan farm, amely részben piacra termel vagy termelése meghalad egy bizonyos határt (Agricultural census 2010 - main results Data from September 2013. EU; Farm structure statistics Data from April 2014, Eurostat; Eurostat Pocketbooks Agriculture, forestry and fishery statistics 2013 edition). (Az egyéni vezetés persze tág fogalom, hiszen a társas vállalkozások is egyéni vezetés alatt állnak, saját megj.)

Megint más megfogalmazás szerint: Az EU gazdaságszerkezeti összeírásában gazdaságnak tekintenek minden, egy természetes személy (natural person) birtokában és vezetése alatt álló gazdaságot („agricultural holding is defined as a unit under single management”) egy bizonyos minimális mérhetőségi határ felett, amelyet az egyes országok önállóan állapítanak meg. (Gazdaságküzöb Magyarországon az, amelynek termőterülete legalább 1500m².) (Farm Structure Statistics, 2015).

**A gazdaságok száma és használt mezőgazdasági területe
az összes %-ában 2013-ban**

Ország	Gazdaságok száma ha szerinti %-ban			Gazdaságok által használt mezőgazdasági terület ha szerinti %-ban		
	0-<5	0-<10	≥ 100	<2-5	<2-<10	≥ 100
Hektár	0-<5	0-<10	≥ 100	<2-5	<2-<10	≥ 100
EU 28	66,3	78,1	3,1	6,2	11,4	52,1
Belgium	14,5	27,7	5,8	1,1	3,9	24,4
Bulgária	86,9	91,1	2,4	4,0	5,5	83,6
Cseh Köztársaság	18,6	37,4	17,6	0,2	1,2	87,8
Dánia	6,8	26,7	20,3	0,1	2,3	69,0
Németország	8,6	24,3	12,3	0,3	2,2	57,0
Észtország	33,0	53,7	9,3	1,7	4,7	73,5
Írország	7,0	18,2	3,4	0,6	3,0	23,2
Görögország	76,7	88,9	0,2	17,5	29,5	34,8
Spanyolország	52,5	67,1	5,4	4,4	8,7	55,5
Franciaország	24,6	33,3	20,7	0,8	1,9	61,9
Horvátország	69,4	85,1	0,9	13,4	24,3	40,1
Olaszország	58,7	75,8	1,5	11,4	21,4	26,9
Ciprus	89,9	94,9	0,3	30,9	42,1	16,9
Lettország	42,6	62,3	3,5	3,7	9,9	53,1
Litvánia	53,2	75,6	2,7	8,8	18,2	46,6
Luxemburg	16,3	25,5	21,6	0,5	1,5	53,7
Magyarország	84,6	89,8	1,6	5,3	9,2	64,4
Málta	96,9	99,6	0,0	78,0	93,4	0,0
Hollandia	27,4	41,3	3,5	2,2	5,9	20,0
Ausztria	30,7	48,1	1,8	4,0	10,5	16,4
Lengyelország	54,4	76,0	0,8	13,0	28,2	21,1
Portugália	72,3	84,1	2,3	9,3	15,3	57,9
Románia	92,2	97,6	0,4	28,5	38,5	48,3
Szlovénia	59,8	83,6	0,2	21,0	45,8	7,0
Szlovákia	58,9	71,0	9,8	1,4	2,5	90,4
Finnország	6,1	17,3	8,2	0,4	2,4	30,9

Svédország	11,5	35,1	11,9	0,9	4,6	55,2
Egyesült Királyság	8,5	23,3	21,9	0,2	1,3	75,0
Norvégia	0,0	31,0	1,5	1,3	6,8	9,4

Forrás: Farm structure survey 2013 - main results, Eurostat. Data extracted in November 2015.

Mindezek következtében, - bár az EU statisztika megmaradt a korábbi definícióinál és módszertanánál is -, de kénytelen volt a területi mértéknél korszerűbb teljesítménymértékre is áttérni. A teljesítményt először a fedezeti hozzájárulással mérték, majd később, 2010-től a teljes termelési értékkel² (2. sz. táblázat).

2. sz. táblázat

**Gazdaságok száma és standardtermelési értéke EUR-ban
az összes %-ában 2013-ban**

Ország	Gazdaságok száma EUR kategóriánként %			Gazdaságok standard termelési értéke EUR kategóriánként %		
	0-7999	0-14999	25000 0- ≥500000	<2000 -7999	<2000 -14999	25000 0- ≥500000
EU 28	69,1	78,1	2,4	5,0	8,2	51,7
Belgium	6,9	14,4	28,4	0,1	0,5	73,7
Bulgária	86,1	91,6	1,0	12,8	17,3	53,9
Cseh Köztársaság	33,3	50,6	10,1	0,8	2,0	83,6
Dánia	13,6	27,0	21,9	0,2	0,8	85,1
Németország	10,6	22,5	17,0	0,3	1,2	66,8
Észtország	71,9	80,5	2,2	3,6	6,2	64,6
Írország	37,5	56,1	1,5	3,9	9,7	22,3
Görögország	67,7	80,6	0,1	16,4	28,9	7,9
Spanyolország	55,0	68,2	2,4	4,2	8,1	45,2
Franciaország	13,4	20,9	13,0	0,5	1,2	50,7
Horvátország	69,5	84,0	0,3	16,8	29,0	21,8

²A standard termelési érték (standard output) a termelés (növény vagy állat) közvetlen támogatásmentes átlagértéke a gazdaság kapujában ha-ra vagy db állatra vetítve euróban. Minden termékre vonatkozik egy regionális érték az előző öt év átlaga alapján. Az érték a 2010-es összeírásban váltotta fel a standard fedezeti hozzájáruláson alapuló EUME (ESU) európai mértékegységet (Farm Structure Statistics ,2014).

Olaszország	46,9	62,2	2,6	3,8	7,8	45,9
Ciprus	82,4	89,2	0,8	11,5	16,8	43,8
Lettország	82,8	89,6	0,7	12,4	18,5	42,1
Litvánia	81,4	90,2	0,4	17,6	26,1	32,5
Luxemburg	10,6	17,3	20,7	0,3	1,0	54,5
Magyarország	83,1	88,2	0,5	10,8	15,7	51,1
Málta	81,1	87,5	0,4	12,4	19,6	22,7
Hollandia	10,0	19,4	36,0	0,2	0,5	84,9
Ausztria	34,2	48,1	1,6	3,0	6,9	17,3
Lengyelország	66,3	79,1	0,5	12,6	21,8	22,1
Portugália	76,5	85,3	1,0	10,7	16,3	37,0
Románia	94,9	98,1	0,1	43,9	53,9	23,6
Szlovénia	64,7	80,5	0,2	16,9	29,2	13,3
Szlovákia	71,3	80,2	5,3	2,7	4,0	84,1
Finnország	24,7	42,0	4,7	1,9	5,1	36,1
Svédország	41,1	56,6	6,6	2,1	4,3	64,4
Egyesült Királyság	27,0	38,7	12,1	0,8	1,9	66,0
Norvégia	14,3	31,3	5,4	0,9	3,4	40,8

Forrás: Farm structure survey, 2015.

A 2. sz. táblázatból látható, hogy bár a gazdaságok szám szerinti többsége a legtöbb országban a 15000 EUR-nál kevesebbet termelők kategóriájában helyezkedik el, a gazdaságok által termelt érték többségét a 250000 EUR-nál többet termelő gazdaságok hozzák létre.

A 2. táblázat forrása szerint az EU 28-ban található 10,8 millió birtok (holding) közül 4,4 millió (40,2%) termelt kevesebbet 2000 EUR-nál, az összes termelésnek csupán 1%-át adva 2013-ban. Ugyanakkor a 2,4% 250000 EUR-nál többet termelő birtok termelte a teljes mezőgazdasági termelés értékének 51,7%-át.

A CSALÁDI GAZDÁLKODÁS ELŐMOZDÍTÁSA A MAGYAR TÖRVÉNYKEZÉS ÁLTAL

A gazdasági racionalitás és a történelmi előzmények társadalom- és tudatformáló hatásai ellenére új földosztás mellett döntött politika az 1990-s években minden olyan volt szocialista országban, amelyben többségben voltak a mezőgazdasági nagyüzemek.

Magyarországon a mezőgazdasági föld privatizálására az első MDF-FKgP (Magyar Demokrata Fórum – Független Kisgazda Párt) koalíciós kormány a restitúció, azaz a vagyon visszatérítés, a földosztás és a kárpótlási jegy alapján történő értékesítés keverékét választotta. Mindezekről az ú.n. kárpótlási törvények - az 1991. évi XXV. tv., az 1992. évi XXIV. tv., az 1992. évi XXXII. tv., az 1992. évi IL. tv., az ún. szövetkezeti átmeneti törvény - az 1992. évi II. tv. -, a földrendező és földkiadó bizottságokról szóló 1993. évi II. tv., és az ún. földtörvény - az 1994. évi LV. tv. – rendelkeztek (lásd bővebben Burgerné Gimes, 2010).

Az utóbbi törvény azért figyelemreméltó és meghatározó a mezőgazdaság további fejlődésére, mert törvénybe iktatta, hogy termelőszövetkezet, illetve gazdasági társaság tulajdonába nem kerülhet föld (bár azok megtarthatták a már meglévő földtulajdonukat, ami kb. 140000 ha volt).A törvény a szövetkezet, társaság és nagygazdaság ellenesség szelleméből fakadóan utóbbiak fejlődését, növekedését kívánta meggátolni. A törvény fennmaradta három MSZP-SzDSz (Magyar Szocialista Munkás Párt– Szabad Demokraták Szövetsége) koalíciós kormány 1994-1998, 2002-2006, 2006-2010) periódusai alatt is. Ugyanez a törvény a külföldi magánszemélyeket is kizárta abból a lehetőségből, hogy termőföld és védett természeti terület tulajdonjogát megszerezzék. A külföldi magánszemélyek földvásárlásának tiltása deklaráltan arra irányult, hogy a magyar föld ne kerülhessen idegen kézbe (Burger, 2006), illetőleg megakadályozza a külföldiek „spekulatív” földvásárlását. A külföldiek földvásárlásának tiltását fenntartották a kormányok az EU-ba való belépés után is, - bár ott az áruk, a munkaerő és a tőke szabad áramlásának elve volt a tagországok között érvényben - , de a szabad földvásárlás érvényesítése alól Magyarországot több újonnan belépő volt szocialista országgal együtt, kérésükre időlegesen felmentették. A magyar mentesség 2014. április 30.-án járt le. Ettől az időtől kezdve tagországi magánszemélyek is vehetnek különböző korlátozásokkal földet.³ (Bár a nyugati határszélen van jó egynéhány – korábban is bérletként működő –főként német, osztrák és holland gazdaság, spekulatív földvásárlás inkább az olyan magyar állampolgárok részéről tapasztalható, akik a föld után járó és egyéb EU támogatásokat kívánják megszerezni.)

³Az új földtörvények szerint(2013. CCXII. törvény és az azt 2015-ben módosító törvény) az a belföldi természetes személy vagy EU, illetve az egységes piachoz külön szerződéssel kapcsolódó államok (Izland, Norvégia, Liechtenstein, Svájc) tagállami állampolgár szerezhet tulajdonjogot, illetve haszonélvezeti jogot, aki a mező-, erdőgazdasági tevékenységet főfoglalkozásként, élethivatásszerűen, vagy mellékfoglalkozásként folytatja, és legalább középfokú mezőgazdasági vagy erdészeti szakirányú képzettséggel rendelkezik, vagy ennek hiányában a mezőgazdasági igazgatási szerv által igazoltan legalább három éve folytat Magyarországon mező-,erdőgazdasági tevékenységet, illetve az azokat kiegészítő tevékenységet. Továbbá akinek a tulajdonában álló vagy haszonbérleti ingatlanon nyilvántartásba vett székhelye, illetve tulajdonában álló ingatlanra bejelentett telephelye, tanyája, birtokközpontja szerinti település közigazgatási határától legfeljebb húsz kilométer távolságra van. Vagyis földje a valós lakhelyétől nem lehet húsz kilométernél távolabb és 5 éve helyben lakik.

A privatizációs törvények 300 ha-ban korlátozták az egyéni földtulajdont. Ugyanakkor a szövetkezeti és társasági földek haszonbérletének maximumát 2500 ha-ban határozták meg. A további törvények, így a 2013-ban elfogadott földtörvény (2013. CCXII. törvény) és az azt 2015-ben módosító törvény sem sokat változtatott a birtoklási korlátokon. A fenti új törvények kimondják, hogy szövetkezet és társas gazdaság továbbra sem vehet földet. A földműves tulajdonában és bármilyen jogcímen használatában álló föld őstermelőként legfeljebb ötven hektár lehet és egyéni vállalkozóként legfeljebb háromszáz hektár nagyságú földet birtokolhat. A családi gazdálkodás alatt álló föld együttes mértéke az újonnan megszerzett földdel együtt legfeljebb ötszáz hektár lehet. A birtokmaximumra vonatkozó szabály szerint a földműves és mezőgazdasági termelőszervezet a föld birtokát főszabályként legfeljebb 1200 hektár mértékig szerezheti meg. Ebbe bele kell számítani a már birtokában lévő föld területnagyságát is, vagyis mindazt, ami a tulajdonában, hasznélvezetében, vagy érvényes jogcímen a használatában áll. A kedvezményes birtokmaximumra vonatkozó szabály szerint állattartó telep üzemeltetője, továbbá a szántóföldi és kertészeti növényfajok vetőmagjának előállítója esetében a birtokmaximum mértéke 1800 hektár területnagyság lehet. A földbérleti maximum mértéke ezerkétszáz hektár, vagyis ez az államtól, vagy bárki mástól haszonbérbe vehető földterület felső határa, e határ fölött csak különleges feltételek teljesülése esetén lehetséges földhasználat.

A módosító törvényjavaslatban általános indoklasként többek között az áll: „ ... a módosítások ideális birtokszerkezetként minél kisebb termőföldön minél nagyobb önfenntartó gazdálkodást, minél nagyobb foglalkoztatással megvalósuló, minél magasabb értéket képviselő ... gazdaságokat tételeznek fel...”

Ezek a törvények vezettek többek között oda, hogy a birtoknövelés különféle csalafinta jogi és gazdasági megoldásokkal törjön utat magának – így pl. a családtagok és rokonok földtulajdonának egyesítésével, a külföldiek korábbi földszerzési zsebszerződéseivel és a később tárgyalandó külföldivel is vegyes társaságokat, vállalkozásokat, vállalatokat és magánbirtokokat egyesítő ún. agrárintegrációval.

A PRIVATIZÁCIÓ HATÁSAI

A föld-privatizálás eredményeképpen a magyar statisztikai adatok szerint 1,8 millióan váltak földtulajdonossá Magyarországon, átlag 4,4 ha tulajdonosi földterülettel. A tulajdonosok 11 %-ának 1 ha-nál, és 60 %-ának 10 ha-nál kisebb lett a földtulajdona.

De többen már a privatizálás során is szereztek nagyobb birtokokat. Így pl. – bár a törvény szerint a föld-árveréseken csak az első kárpótlási jegytulajdonosok vehettek részt, – sokan

jelentkeztek összevásárolt családi vagy idegen jegyekkel azok nevében. A 300 hektáros birtok korlát egyénekre és nem családokra vonatkozott. Egy család tulajdonában annyiszor lehetett 300 ha, ahány családtag tulajdonos volt a családban. Bérelt földön több száz ha-s, sőt 1000 ha-nál is nagyobb magángazdaságok jöttek létre, többen nagy állatállománnyal.

A termelőszövetkezetek egyéb, azaz nem föld vagyont üzletrészként (azaz részvényként) osztották szét a tagok, volt tagok és nyugdíjasok között.

Az új földtulajdonosok és részjegy tulajdonosok jelentős része városlakó örökös lett, akiknek nem volt kapcsolata a mezőgazdasági termeléssel és földjüket többnyire bérbe adták. Az új földreform után a megmaradt termelőszövetkezetek földjének 4/5-e és egyéb tulajdonának 60 %-a került külső tulajdonosokhoz külső üzletrész formájában.

A termelőszövetkezetek a termelőszövetkezeti átmeneti törvénynek megfelelően a tagok önkéntes társulásával létesült szövetkezetekké alakulhattak át. Közülük elsősorban azok bomlottak fel, amelyek kedvezőtlen adottságú területeken működtek és gyengén jövedelmeztek. A megmaradtak jelentős része különböző társasági formát öltött (a társasággá történő átalakulást előmozdította a termelőszövetkezetek negatív megítélése, diszkriminációs kezelése, adóztatása és támogatása az 1998-2002-s FIDESZ (Fiatal Demokraták Szövetsége) – MDF - FKgP koalíciós kormány idején).⁴

AZ ÁLLAMI GAZDASÁGOK PRIVATIZÁCIÓJA

Külön fejezetet érdemel az állami gazdaságok magánosítása. A rendszerváltáskor 129 állami gazdaság működött a mezőgazdasági terület 16%-án Magyarországon. Ezek első értékesítése - amely a cégek több mint háromnegyedét érintette - 1990 és 1994 között lezajlott. Területük 47%-át kárpótlási földárveréseken adták el, mivel a termelőszövetkezeti föld nem mutatkozott elégnek a kárpótlásra. Az 1995-ös privatizációs törvény mellékletében végül 19 erdőgazdaság és 28 agrártársaság szerepelt, mint tartósan állami tulajdonban tartandó vagyonelem. Az erdőgazdaságoknál száz százalék, a mezőgazdasági társaságokban 75 százalék, illetve 50 százalék plusz egy szavazat állami tulajdonrész megtartását írta elő a törvény. (Kivétel volt a ma is állami

⁴Megjegyzendő, hogy a sok éves szövetkezetellenes propaganda hatására még az EU által ösztönzött és támogatott termelő és értékesítő szövetkezetekből (TÉSZ) is csak keveset sikerült szervezni Magyarországon. A nyugat-európai országokban sokkal nagyobb súlyú az egyéni termelők szövetkezeti szerveződése és ezen belül a TÉSZ-ek aránya is (Székely-Pálkás, 2007). A 2006-os adatok szerint pl. a szövetkezetek a zöldség-gyümölcsértékesítésnek Hollandiában, Belgiumban és Írországon 80-90, Nagy-Britanniában, Dániában, Franciaországban több mint 50, Olaszországban, Spanyolországban és Svédországban több mint 40%-át biztosították. Közepes, 25-30% körüli volt a kibocsátásuk aránya Ausztriában és Németországban és igen kevés (Magyarországon kb. 15%) az újonnan csatlakozott országokban.

tulajdonú Tokaj Kereskedőház száz százalékos, illetve a bácsalmási gazdaság 25 százalék plusz egy szavazatos aránya.)

A megmaradt huszonnyolc állami gazdaság közül a kormánytöbbség 2000 végén - egy csatlakozó módosító indítvánnyal - tizenkilencet kiemelt, és így eladhatóvá tett, köztük az akkor már romokban heverő, az 1990-s évek végéig mintagazdaságként üzemelő Bábolna Rt.-t is.

Ehhez hasonló, de már a szocialista kormány padsoraiból érkező módosító indítvány "szabadította fel" 2002 végén a többi agrárcég privatizációjának lehetőségét. 2003. január 1-jétől máig a kormány dönthet arról, mit tesz a korábban tartósan állami kézben tartani tervezett cégekkel, - azaz a tartósan állami tulajdonban tartandó cégek törvényi meghatározása megszűnt.

A FIDESZ kormány 2002-ben még leváltása előtt a 19 cég közül tizenkettőt különleges kedvezményekkel bérbe adott 50 és 90 évre – bár a törvényben előírt maximális bérleti idő 20 év volt.

Az említett szocialista törvénymódosítás nyomán 2003-ban a Medgyessy-kabinet az ÁPV Rt (Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt) kezelésében levő állami agrártársaságok közül újabb tizenegy magánosításának feltételeit biztosította. A cégek között volt a később darabokra bontott Bábolna Rt is. A privatizáció nyílt versenytárgyalások alapján 20 éves bérletekre történt.

A későbbiekben az állami gazdaságok nagy része egészben vagy részeikre bontva, pénzügyi befektetőkkel – többek között külföldiekkel - részvénytársasággá alakult.

A FIDESZ kormány a 2010-es években a kis családi gazdaságok erősítésének jelszavával a még szabad állami földeket és a lejárt bérletek egy részét sorra bérbe adta – többek között egyes nemzeti parkokat is -, sok eddigi gazdaság – többek között a nemzetközileg ismert Kishantosi Vidékfejlesztési Központ (KVK) ökogazdaság – és több állattenyésztő telep területének bérletét sem újítva meg.

A kis,- családi gazdaságok erősítésének jelszavában bízók körében azonban erélyes tiltakozást váltott ki, hogy nem azok kapták a bérletek többségét. Ángyán, 2016:1,2 esettanulmányokban közölte a bérbeadással kapcsolatos tiltakozó vizsgálatait. Ezek szerint a több mint 24 ezer fenti módon bérbe adott állami birtoktest közel 75 százalékát céges (Rt., Kft., Bt.,) és szövetkezeti formában működő nagybirtokok, továbbá külföldiek kapták. Tanka, 2015 azzal az érveléssel tiltakozott az állami földek magánosítása ellen, hogy szerinte az állami tulajdon védhet meg leginkább a külföldiek földvásárlásától.

2015 októberében a kormány 380 ezer ha, nagyjából bérrelt, kisebb részben 3 ha alatti állami föld eladásáról határozott, a parlamenttel azt "Földet a gazdáknak" projektként elfogadtatva. Az eladásokat 2016 második feléig végre is hajtották, szintén jórészt nagyobb birtoktesteket értékesítve és az előzőekhez hasonló tiltakozásokat kiváltva (Ángyán, 2017). A

földtulajdoni és képezési (minimum ezüst- és aranykalászos gazda) korlátok ellenére a családtagok és rokonok együttes földvásárlásai révén nagyszámú ezer ha-nál is nagyobb egyéni birtok jött létre. A társas gazdaságok együttes területe pedig sok esetben több ezer ha.

MAGYARORSZÁG JELENLEGI BIRTOKSZERKEZETE

A rendelkezésre álló 2013 évi gazdaságszerkezeti összeírás összefoglalásában a következők szerepelnek: „2010-ben és 2013-ban a gazdaságok egyaránt 4,6 millió hektár mezőgazdasági területet használtak. A szervezetek és egyéni gazdaságok földhasználatának megoszlása 46–54% arányú volt. A gazdasági szervezetek átlagos mezőgazdasági területe 2013-ban 310, az egyéni gazdaságoké 5,5 hektár volt...A gazdasági szervezetek 3,0%-a, az egyéni gazdaságok kétharmada 1 hektárnál kisebb mezőgazdasági területet művelt. Az előbbieknél a legtöbben 20–50 hektár közötti területen gazdálkodtak, utóbbiak többsége 1 hektár alatti területtel rendelkező gazdálkodó volt. Az összes szervezetszám negyedét adó, 300 hektárt meghaladó gazdaságok a szervezetekhez tartozó föld 85%-át művelték 2013-ban. Az egyéni gazdaságok összes mezőgazdasági területének 76%-át a 10–300 hektáron gazdálkodók (a gazdaságok 10%-a) használták” (A gazdaságok jellemzői, 2015).

A privatizálás utáni 1991 évi 6460 ezer, és az 1992 évi 6136 ezer ha mezőgazdasági területen létrejött 4,4 ha-os birtok átlagáról 2013-ra 10 ha-ra nőtt az átlag a 4600 ezer hektárra csökkent területen. (A mezőgazdasági terület évről évre zsugorodott a statisztikák szerint, részben a kisgazdaságok fokozatos megszűnése, részben a más célokra történő igénybevétel miatt.) De az egyéni birtokok átlaga ugyanakkor csak 5,5 ha-ra emelkedett.

Más képet kapunk azonban, ha az átlagok mögé nézünk.⁵

⁵A KSH egyéni és szervezeti meghatározásai nem egészen egyértelműek.

Gazdaság a meghatározás szerint olyan műszakilag-gazdaságilag önálló egység, amely egységes irányítás alatt áll és mezőgazdasági terméket állít elő, vagy mezőgazdasági szolgáltatást végez.

Egyéni gazdaság: a mezőgazdasági tevékenységet folytató háztartás és az adószámmal rendelkező egyéni vállalkozás által működtetett gazdaság. Az egyéni gazdaság esetében a hivatal a FAO családi gazdaság meghatározásából indul ki (Small and large farms, 2016), amely szerint egyéni az olyan gazdaság, amelyet a családi háztartás vezet és működtet. (Eszert a definíció szerint nem világos, hogy az egyéni társas gazdaságok hova tartoznak a KSH besorolása szerint.) Amíg az EU ma már a gazdaság (farm) megfigyelési határát 5 ha-ban minimalizálja, addig nálunk, mint említettük, – valószínűleg még a termelőszövetkezeti háztáji gazdálkodás megfigyelési minimumának maradványaként - azt 1500 m² termőterületben (1 ha = 10000 m²) és néhány állatban határozza meg. Viszont az összeírás módszertani leírása szerint külön körben figyelték meg azokat a kiemelt egyéni gazdaságokat, amelyek legalább 150 szarvasmarhát, 300 sertést, 25 lovat, 500 juhot, 40 kecskét, 2000 tyúkot, 5000 ludat, 10000 kacsát, 5000 pulykát, 120 gyöngyös, 300 házinyulat, 200 vágógalambot, 300 méhesládót, 50 struccot, 10 emut, 200 prémes állatot, 250 hektár szántót, 17 hektár szőlőt, 20 hektár gyümölcsöst, 100 hektár erdőt, 150 hektár gyeptartanak, illetve birtokolnak. Megjegyzik, hogy nagyobb állatállomány általában a 300 ha feletti egyéni gazdaságokban van..

A birtokszerkezetet nagyobb részletességgel a gazdaságszerkezeti összeírás táblái mutatják (3. sz. táblázat).

3. sz. táblázat

A magyar gazdaságok átlagos területe ha-ban 2013-ban

Ha	Gazdasági szervezet	Egyéni gazdaság	Összes
<0,10-2500≤	307,9	5,4	10,1
100-2499,99*	..	191,4	..
100-2500≤	700,9	..	387,3

*Az Excel táblák szerint 2500 ha-nál nincs nagyobb egyéni gazdaság, ezért került külön kategóriába ebben a táblázatban.

Forrás: 2013 évi Gazdaságszerkezeti összeírás KSH Excel táblák adataiból számítva.

A 3. sz. tábla szerint, míg a gazdasági szervezetek átlagos területe 308, a egyénieké 5,4 és az összesé 10,1 ha, addig a 100 ha-tól2500h-ig terjedőké, ill. a gazdasági szervezetek esetében az afölöttieké 700,9, 191,4 és 387,3 ha az átlag.

A 100 ha feletti gazdasági szervezetek a terület 95%-át, az egyéni gazdaságok kis számuk ellenére 37%-át foglalják el, az összes gazdaság pedig 64%-át (4.sz. táblázat).

4. sz. táblázat

100 ha feletti magyar gazdaságok az összes %-ában

Gazdasági szervezetek		Egyéni gazdaságok		Összes gazdaság	
Száma	Területe	Száma	Területe	Száma	Területe
41,8	95,1	1,0	36,8	1,7	64,2

Forrás: 2013 évi Gazdaságszerkezeti összeírás KSH Excel táblák adataiból számítva

Gazdasági szervezetek esetében a módszertan szerint az összeírás kiterjedt a Magyarország területén mezőgazdasági tevékenységet fő- vagy másodlagos tevékenységként folytató

- jogi személyiségű társas vállalkozásokra (az ilyen egyéniekre is?, saját megj.),
- jogi személyiség nélküli társas vállalkozásokra (tehát lehetséges, hogy egyéni társas vállalkozásokra is, így egyéniek is a gazdasági szervezetek között szerepelhetnek? saját megj.),
- költségvetési szervekre és intézményeire, és
- non-profit szervezetekre,

függetlenül azok ágazati besorolásától.

A 100 ha-os birtokhatár ma már Magyarországon sem iránymutató, mivel a piacra termelő termelői gazdaságok jelentős része ennél nagyobb. Nálunk is többet mond a gazdaságok által létrehozott termelési érték (5. sz. táblázat).

5. sz. táblázat

Mezőgazdasági területet használó magyar gazdaságok száma és ha területe standard termelési érték kategóriák szerint az összes százalékában

Standard érték EUR	Gazdasági szervezetek		Egyéni gazdaságok	
	száma db %	ha %	száma db %	ha %
< 500-7999	20,4	0,8	88,2	19,6
<500-14999	29,4	1,4	93,3	30,8
15000-249999	27,4	19,6	6,6	65,3
250000-2999999*	6,7	3,9
250000-3000000≤	22,7	79,1	-	-

*Az egyéni gazdaságok csak 300000 EUR határig szerepelnek a KSH adatokban.

Forrás: 2013. évi Gazdaságszerkezeti Összeírás Excel táblázatai

Megj. A nem csak mezőgazdasági tevékenységet végző standard termelési érték szerint besorolt gazdasági szervezetek száma jóval magasabb, mint a mezőgazdasági területet használóké. Az összes gazdasági szervezet száma 8798, a mezőgazdasági területet használóké 6839 (a különbség 29%). Előbbiek feltételezhetően magukba foglalják az erdészeti, halászati, vadászati, illetőleg a csak értékesítő, feldolgozó, szolgáltató, stb. szervezeteket is. Az egyéni gazdaságok esetében kisebb a különbség, csak 8% (az előzőek száma 482517, az utóbbiaké 446229).

Az 5. sz. táblából az látható, hogy a 250000 EUR-nál többet termelő gazdasági szervezetek foglalják el mezőgazdasági területük 79%-át, az egyéni területeknek 65%-a pedig a közepes 150000-250000 EUR-t termelőkre jut, bár számarányuk csak 6,6 %. Úgy tűnik, tehát, hogy az önállóan gazdálkodó – a KSH által is külön körben megfigyelt 250-300 ha körüli, és jelentős állatállománnyal rendelkező – közepes nagyságú egyéni gazdaságok termelik meg az egyéni mezőgazdasági termelési érték zömét.

A bérlet mindkét szervezeti kategóriánál számottevő és birtoknövelő tényező (Kapronczai, 2016), (6. sz. táblázat).

A bérelt terület százaléka a használt mezőgazdasági területből 2013-ban

Ha	Gazdasági szervezetek	Egyéni gazdaságok	Összes
<1-99,99	68,6	15,9	19,1
100-199,99	84,5	32,7	43,5
200-299,99	89,7	44,4	56,3
300-499,99	89,7	42,1	70,2
500-999,99	92,0	50,1	87,5
1000-2499,99	92,0	86,4	91,9
2500≤	83,1	..	83,1
Összesen	88,0	24,5	53,9

.. nincs adat

Forrás: Vidékfejlesztési, mezőgazdasági és környezeti statisztikai főosztály KSH közlése.

A gazdasági szervezetek 90% körüli területének bérlete nem meglepő, hiszen jogszerűen nem lehet földtulajdonuk. Figyelemreméltó viszont, hogy a 200 és 300 ha közötti egyéni gazdaságok már területük 44, az 500 és 1000 ha közöttiek 50, és 1000 ha felettiekbirtokuknak 86 százalékát bérelik termelési lehetőségeik növelése érdekében.

A fenti táblázatokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kis számban lévő, de viszonylag nagy területű és nagy értéket előállító gazdaságok foglalják el a magyar mezőgazdasági terület nagyobb részét, nem csak a gazdasági szervezetek, hanem az egyéni gazdaságok vonatkozásában is.

AZ AGRÁRINTEGRÁCIÓ

A termelőszövetkezetek 1990-s évekbeli kényszerű részvénytársaságokká alakulása, majd a privatizált állami gazdaságoké vonzani kezdte az üzleti befektetőket. Ez a vonzalom felerősödött az Európai Unió bőkezű földhasználat után járó és egyéb mezőgazdasági támogatásainak növekedésével. Több óriás vállalat, vállalati konglomerátum alakult ki.

Az integráció szakkifejezést sok mindenre használták már a mezőgazdaságban. Ismerünk horizontális integrációt, amelyben azonos termelési típusú gazdasági egységek egyesülnek, vagy valamilyen módon összehangolják gazdálkodásukat. Vertikálisat, amelyben egymásra épülhetnek az alapanyag termelők, a számukra termelőeszközöket gyártók, illetőleg az alapanyagok feldolgozását és értékesítését végzők. A szocializmusban integrációnak nevezték a

háztáji- és egyéb kisgazdaságok termelésének nagyüzemek általi összehangolását, számukra tanácsadásnyújtást, termelőeszközök rendelkezésükre bocsájtását, termékeik közös értékesítését. Az ún. termelési rendszerek technikai és technológiai integrációk voltak, amelyekben egy-egy állami gazdaság adta át a termelőszövetkezeteknek az általa alkalmazott fejlett technológiát és technikát.

Agrárintegrációnak nevezik ma Magyarországon a több birtokból, több vállalatból, több tulajdonból alakult és közösen irányított társaságokat. Ezekben helyet kaphatnak a különböző mezőgazdasági ágazatok – szántóföldi termelés, állattenyésztés, kertészet, szőlő- és bortermelés, stb. -, élelmiszertermelő üzemek, élelmiszerértékesítés, termelőeszköz értékesítés, kis és nagykereskedelem, esetleg mezőgazdasági és ipari termékekkel történő külkereskedelem, különféle mezőgazdaságon kívüli ipari vállalkozások és mezőgazdasági, gépi és ipari - szolgáltatások. Minél nagyobb egy társaság, minél több vállalatot és vállalkozást egyesít, annál több tevékenységet foglal rendszerint magába. Egyesülhet bennük a horizontális és vertikális integrációnak mindenféle fajtája és formája. Az ilyen társaságokban a fő részvényesek sok esetben pénzügyi befektetők.

Az agrárintegrációk általában nagy, több vállalkozással összeadódott birtoktestekkel rendelkeznek. Jellemző vonásuk többnyire az is hogy kisbirtokokat is integrálnak a közös gazdálkodásba. Ma már általában nem olyan módon, ahogyan a szocialista nagyüzemek integrálták a háztáji gazdaságokat, megtartva azok háztáji jellegét, hanem úgy, hogy az egyéni birtokok gyakorlatilag a nagybirtokok részeivé válnak. Megmaradnak ugyan a telekkönyvbe bejegyzett tulajdonként, de közösen művelve lényegében a nagybirtokok részét képezik.

Mint a privatizációs fejezetben említettük, az 1990-es évek privatizációjakor a megmaradt termelőszövetkezetek földjének 4/5-e és egyéb tulajdonának 60 %-a került külső tulajdonosokhoz külső üzletrész formájában. A társaságokká átalakult szövetkezetek vagy bérlik a külső tulajdonosoktól ezeket a földeket vagy a társaság részvényeseivé teszik őket, vagy vegyesen alkalmazzák a bérletet és a részvényes formát. Hasonlóan járhatnak el az átalakult volt szövetkezetek a megmaradt tagjaik föld- és részjegy-tulajdonaival is. De az állami gazdaságokból alakult társaságok is, - amellet, hogy földjük nagy részét az államtól bérlik- hasonló módon olvaszthatják magukba, azaz integrálhatják a környező kisbirtokokat, földjüket bérelve vagy,- és részvényessé téve azokat. A birtokok több egységből, több hasonló és különböző vállalatból és több

magánbirtokból álló együttes, közös irányítás alatt álló mezőgazdasági- és termőterülete ily módon több ezer hektáros is lehet, nem hágyva át a törvényes birtokhatárokat.

A volt állami gazdaságok államtól bérelt és integrált területei és a volt tsz-ek bérelt és szintén integrált területei közös holdingba is kerülhetnek (lásd pl. a KITE Zrt és a Bonafarm Zrt egyesülését).

A kisebb, főként volt termelőszövetkezetekből alakult társaságokban a földvásárlási tilalom is előmozdíthatja több gazdaság összevonását, mert ily módon tehetnek szert nagyobb területre (pl. az állatok takarmány ellátásához szükségesre).

De nem csak szövetkezetek és állami gazdaságok utódszervezetei integrálhatják magukba a magánbirtokokat, hanem az egyéni gazdaságok is egyesülhetnek társaságokat alakítva és más egyéni gazdaságokkal termeltetve, illetve azokat gazdálkodásukba olvasztva. Majd minden társaságra jellemző a jövedelmezőséget növelő többféle, a mezőgazdasági alaptevékenységen kívüli tevékenység is.

Bemutatjuk néhány véletlenszerűen kiválasztott agrárintegrációs társaság birtokviszonyait, saját honlapjaik alapján.⁶ Egyes honlapok 2-3 évesek is lehetnek, de ez a nagyságrendeken nem változtat.

⁶Termelőszövetkezetekből és állami gazdaságokból alakult társaságok:

KITE Zrt., Nádudvar (Hajdu-Bihar megye)

Szántóterülete közel 1,4 millió hektár. Ez a magyarországi szántóterületek 30%-a. 10000 termelőt integrál. A vállalat egész Magyarország területén jelen van. (<http://www.kite.hu/>).

Bonafarm Zrt. Budapest

2015-től a KITE agrárintegrátor cég 1,5 millió hektárnyi mezőgazdasági területtel a Bonafarm-csoport tulajdonosi körébe került. (agrarszektor.hu 2015. július 29). Előtte 30000 ha termőföldön folyt a termelés – a Dalmand Zrt. 10 667,1407 hektár, a Bóly Zrt. 14 747,9702 hektár állami földterületet használ és 220 ha a halastava -

<http://www.bonafarmcsoport.hu/bonafarm-csoport>)

Hód-Mezőgazda Zrt., Hódmezővásárhely (Csongrád megye)

Mintegy 5300 ha szántó és 1000 ha gyepterülettel rendelkezik. A vetőmag integrációban partnereivel annyi hibridkukorica vetőmagot állít elő, amely Magyarország kukoricatermő területének 25-30 százalékára elegendő. (<http://www.hodmezogazda.hu/hu/rolunk>).

Solum Mezőgazdasági, Ipari és Kereskedelmi Zrt., Komárom (Komárom-Esztergom megye)

Szántó területe 1 530 hektár körüli, ebből 1 000 hektár intenzíven öntözött. A teljes terület kisebb része saját, nagyobb részben bérelt. A Társaság 160-170 földtulajdonos bérbeadóval áll kapcsolatban. A saját használatban lévő területen felül évente 150 - 200 hektáron integrálja a termelést.

(http://www.solum.hu/solum_bemutakozas.html.)

Jászapáti 2000 Mezőgazdasági Zrt, Jászapáti (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

A részvénytársaság 4300 hektárnyi szántó területen helyezkedik el, amelyhez még közel 30000 hektárintegrált terület társul. Vonzáskörzetében 32 településen végez integrációs tevékenységet.

(Mezőgazdasági rt\Jászapáti 2000_ Mg_ ZRt.htm).

Magántársaságok:

StabákAgroline Mezőgazdasági Termelő, Kereskedő és Szolgáltató Korlátolt Felelősségű Társaság, Szarvas (Békés megye)

Csak néhány társaságot mutattam be példaként a sok magyarországi nagybirtok közül. Nem csak arra kívántam rámutatni általuk, hogy a nagybirtokok jelentős szerepet játszanak a magyar mezőgazdaságban, hanem arra is, hogy a statisztikában létező nagyszámú, - bár csekély mezőgazdasági területet elfoglaló kisbirtok jelentős része - nagy valószínűséggel - nem gazdálkodik önállóan, hanem ők is integrált részét képezik a nagyobb birtokoknak.

KÖVETKEZTETÉSEK

A statisztikai adatokból és a vállalati vizsgálatokból úgy tűnik, hogy az uralkodóan hangoztatott politikai szándékok és ideológiai alátámasztásuk ellenére Magyarország nem lett a kis családi gazdaságok hazája. A kis családi gazdaságok – bár számuk viszonylag nagy – csak igen kis részét foglalják el a mezőgazdasági területnek. Közülük is igen sok az olyan, amely valószínűleg nem működik önállóan, hanem tevékenységével a nagyobb gazdaságokba integrálódik. Az életképes önálló egyéni gazdaságok többnyire 100 ha-on felüliek – közülük többen 300- tól 1000ha-nális nagyobb területtel rendelkeznek, és mindössze az egyéni gazdaságok egy százalékát képezve, területük 37%-át foglalják el. Nem egész 7%-uk standard termelési értéke 15000-250000 EUR közötti és az egyéni mezőgazdasági terület 65%-át teszi ki.

A statisztika által szervezeteknek nevezett – többnyire jogi személyiségű társaságok - 23 %-a, területük 79%-án 2500000 EUR standard termelési értéknél többet termel.

A társaságok közül igen sok az 1000 ha-tól több százezer ha-ig terjedő agrárintegrációs társaság – közöttük egyéni társaságok is -, amelyekben helyet kaphatnak az egyéni kisbirtok tulajdonoktól kezdve a különböző vállalati tulajdonok, közöttük mezőgazdaságiak, élelmiszer feldolgozók, élelmiszer- és egyéb értékesítők, kis és nagykereskedők, külkereskedők, stb. és

A vállalkozás 100 %-a magántulajdon, családi vállalkozás. Jelenleg a Kft. által művelt terület 5000 ha, ebből saját termelést végez bérelt földön és termeltetést mezőgazdasági szolgáltatással, anyagbiztosítással, szaktanácsadással. (Mezőgazdasági Kft\StabákAgroline Kft.htm).

Egervölgye Agrár Kft, Maklár (Heves megye)

Bérelt területe 1400 hektár, az integrációban művelt területeké pedig 400 hektár.

(Mezőgazdasági Kft\Egervölgye Agrár Kft__hu-.mht).

Agro-Gyöngy Mezőgazdasági Kereskedelmi és Szolgáltató Kft, Detk (Heves megye)

A magántulajdonú Kft területén évente változóan, kb. 5000 ha-on szántóföldi kultúrák termeltetése és integrálása folyik.

(Mezőgazdasági Kft\Agro-Gyöngy Mezőgazdasági Kereskedelmi és Szolgáltató Kft_« Agro-Gyöngy Kft__hu-.mht).

Lajtamag Mezőgazdasági Termelő, Szolgáltató és Kereskedelmi Kft., Mosonudvar (Győr-Moson-Sopron megye)

A Kft német magántulajdonú társaság. 300 partnere van és 12000 ha területen termel, főként vetőmagot.

(<http://www.lajtamag.hu/de>)

SIMON Mezőgazdasági Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. Hantos (Fejér megye)

A vállalkozás három testvéré, 2900ha területen végez szántóföldi növénytermesztést és vetőmag előállítását. (<http://www.simon-kft.hu/kapcsolat.html>).

különböző szolgáltatók. Részvénytársasági alakulataikban több esetben nagy pénzügyi befektetők a legnagyobb részvénytulajdonosok.

Tanulmányomban nem véleményt kívántam formálni a magyar mezőgazdaság birtokviszonyairól, csupán helyzetképet adni. Csak távolról ismerem a többi volt európai szocialista ország mezőgazdaságát, de úgy látom, hogy többségükben a magyaréhoz hasonló modell szerint alakultak és fejlődnek a birtokviszonyok.

HIVATKOZÁSOK

A gazdaságok jellemzői (2015): a 2013. évi gazdaságszerkezeti összeírás alapján, KSH.

Agricultural census (2013): 2010 - main results Eurostat.

Agriculture statistics(2016): Family farming in the EU.

Ángyán, J. (2016/1): Állami földprivatizáció–intézményesített földrablás (2015-2016.)

<http://kielegyenafold.hu/vzhn.php?id=12742>

Ángyán, J. (2016/2): Állami földprivatizáció – intézményesített földrablás II. Megyei elemzések (Zárójelentések az állami földprivatizációs rendszer valós értékeléséhez) Fejér megye. December 5.

I. Alapvetések II. Megyei esettanulmányok.
(http://www.greenpeace.org/hungary/Global/hungary/kampanyok/foodforlife/foldarveresek/Angyan-jelentes_Foldarveresek_Fejer.pdf)
(<http://greenfo.hu/hirek/print/2016/12/25/allami-foldprivatizacio--intezmenyesített-foldrablas-2>)

Ángyán, J. (2017): A Somogy megyei állami földprivatizációs zárójelentés. (<http://kielegyenafold.hu/>).

Burger, A (2006): Why is the Issue of Land Ownership still of major concern in EastCentral European (ECE) Transitional Countries and particularly in Hungary? Land Use Policy Volume 23 Issue 4 October pp. 571-579.

Burgerné Gimes, A. (2010): Az Európai Unióba újonnan belépett és jelölt országok gazdasága. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

Deininger, K. (1995): 'Collective Agricultural Production': „A Solution for Transition Economies?” World Development. 23 pp. 1317-1334.

Djurfeldt, G. (1996): Defining and Operationalizing Family Farm from Sociological Perspective. Sociologia Ruralis, 36 (3) pp. 340-355.

Eurostat Pocketbooks (2013): Agriculture, forestry and fishery statistics.

Farm structure statistics 2014 (2015), Eurostat.

Farm structure survey 2013 (2015) Main results, Eurostat.

Lerman, Z. – Csaki, Cs. – Feder, G. (2004): Agriculture inTransition. Land Policies and Evolving Farm Structures in Post-Soviet Countries. Lexington Books, Lanham.

Lerman, Z. (2001): Agriculture inTransition Economies: From Common Heritage to Divergence. Agricultural Economics 26 pp. 95-114 .

- Mathijs, E. – Vranken, L. (2000): Farm Restructuring and Efficiency in Transition: Evidence from Bulgaria and Hungary Prepared for presentation to the American Agricultural Economics Association 2000 Annual Meeting, Tampa FL, Juli 30- August 2.
- Schmitt, G. - Schulz-Greve, W. - Le, M. H. (1996): Familien und/oder Lohnarbeitskräfte in der Landwirtschaft? Das ist hier die Frage. Berichte über Landwirtschaft, 74. pp. 211-231.
- Schmitt, G. (1989): Warum ist Landwirtschaft überwiegend „bauerliche Familienwirtschaft“? Berichte über Landwirtschaft 67. pp. 161-219.
- Schmitt, G. (1991): Why is the agriculture of advanced Western economies still organized by family farms? Will this continue to be so in the future? European Review of Agricultural Economics, 18. pp. 443-458.
- Schmitt, G. (1993): Why Collectivization of Agriculture in Socialist Countries has Failed: A Transaction Cost Approach. In: Csaki, Cs – Kislev, Y., eds.: Agricultural Cooperatives in Transition. Boulder CO, Westview.
- Small and large farms in the EU (2016) – statistics from the farm structure survey, Eurostat .
- Swinnen, J.F.M. – Mathijs, E. (1997): Agricultural privatisation, land reform and farms restructuring in Central and Eastern Europe: A comparative analysis. pp. 333-373. In Swinnen, J. F. M. – Buckwell, A. – Mathijs, E. ed.: Agricultural Privatisation, Land Reform and Farm Restructuring in Central and Eastern Europe, Ashgate Aldershot.
- Székely, Cs. – Pálinkás P. (2007): A hazai mezőgazdasági vállalkozások menedzsmentje európai összehasonlításban. Gazdálkodás, Budapest, Vol. 51. No. 6 p. 3-15.
- Tanka, E. (2015): nyilatkozata a Demokrata 2015. 37 szám szeptember 16-i számában.